

Павленко В.В. Педагогічні засади спілкування у творчості В.О. Сухомлинського / В.В. Павленко // Актуальні проблеми виховання і навчання школярів: збірн. наук. праць молодих дослідн. // за заг. ред. Н.М. Мирончук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – С.5-9.

Педагогічні засади спілкування у творчості В.О. Сухомлинського

Великий внесок у розробку засобів педагогічного спілкування зробив видатний український педагог ХХ століття, заслужений учитель України, директор Павлиської середньої школи Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970 рр.), який багато в чому випереджав свій час. У книгах «Павлиська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителеві» та інших В.О. Сухомлинський розкриває глибокі істини щодо вчительської професії, ролі педагога у становленні дитини, наводить характеристики, притаманні справжньому педагогу [4, с. 6].

Педагог розвивав ідеї визначних педагогів минулого І. Борецького, П. Беринди, М. Смотрицького, Ф. Прокоповича, Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, К. Ушинського, М. Пирогова, М. Драгоманова, С. Русової, А. Макаренка та ін.

Проблеми, що хвилювали В.О. Сухомлинського, охоплювали практично майже всі аспекти теорії і практики виховання, дидактики та школознавства. Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського успішно реалізується багатьма вітчизняними та зарубіжними педагогами.

Мета статті – виявити основні засоби педагогічно спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.

Педагог приділяв значну увагу формуванню у вчителів керованої ним школи культури педагогічного спілкування. Педагогічне спілкування – це різновид спілкування людей у професійній сфері [1]. Оволодіння навичками такого спілкування є необхідним для досягнення мети в педагогічній діяльності. В.О. Сухомлинський за фахом був вчителем української мови і літератури, тому, як ніхто інший, усвідомлював значення і красу рідного слова. Він вимагав від учителів майстерно володіти усіма компонентами мовлення: звуком, словом, тоном, розвивати словесну творчість дітей, активізувати мислення, збагачувати словниковий запас учнів, вчити дітей високій культурі мовлення, привчати їх говорити чистою українською мовою виразно, емоційно, красиво.

В.О. Сухомлинський говорив, що немає сумніву в тому, що вчитель покликаний бути для учнів та їх батьків не лише професійно грамотною людиною, а й людиною з високим рівнем культури спілкування. Культури спілкування може досягти кожен учитель, якщо буде небайдужий до мови як власної, так і своїх вихованців. Стала тривіальна істина, що мистецтво виховання включає насамперед «мистецтво говорити», звертатися до людського серця. Слово вчителя

– один із важливих засобів культури спілкування, «інструмент впливу» на душу вихованця, «це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність», адже без «живого трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки» [2, с. 39].

Особливе місце у науково-педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського займають питання засобів взаємодії вчителів і учнів. Згідно з поглядами, вченого активність учня у спілкуванні допомагає вчителю організувати психологічний контакт, необхідний для продуктивної взаємодії, для забезпечення ефективності реалізації обраних педагогом форм та методів навчання.

Педагог-гуманіст закликав учителів будувати стосунки між учнями на принципах людяності, поваги їх гідності, спрямовуючи всі педагогічні впливи на творчий розвиток духовних якостей кожної дитини. Відповідними, на його думку, повинні бути й засоби педагогічно доцільного спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу. До своїх *засобів* В.О. Сухомлинський відносив:

- емоційно-психологічну атмосферу педагогічного спілкування;
- культуру мовлення вчителя;
- позамовленнєві форми спілкування – міміку, пантоміміку, естетику зовнішнього вигляду педагога, сценічні рухи тощо.

У своїх працях В.О. Сухомлинський розробив нові види уроків (урок-мислення, урок-гра, урок-казка та ін.), які давали можливість педагогові можливість встановлювати нетрадиційні взаємини. Він охарактеризував види спілкування: *інтелектуальне, ділове спілкування, спілкування-діалог*. Діалог він використовував у спілкуванні «учитель-учень», показуючи рівність позицій педагога та учня. В.О. Сухомлинський зазначав, що вихованець є найбільш близьким помічником педагога у здійсненні складного, багатогранного процесу виховання і навчання [3, с. 17].

Найбільш продуктивним щодо організації педагогічного процесу і притаманного йому розвивального, виховного і творчого потенціалу є діалогічний стиль спілкування. Саме він забезпечує реальний морально-психологічний контакт, який має виникати між учасниками педагогічного процесу. Саме діалог сприяє подоланню різноманітних психологічних бар'єрів, що виникають під час взаємодії вчителя з вихованцями; створює продуктивні міжособистісні взаємини учнів із педагогом, в яких органічно поєднуються діловий і особистісний аспекти спілкування, створюється цілісна соціально-психологічна структура виховного процесу [1, с. 310].

Значну роль у формуванні *емоційно-психологічної культури* вчителів Павлиської школи відігравала їх участь у роботі психолого-педагогічного семінару, під керівництвом В.О. Сухомлинського. Емоційно-психологічному аспекту навчально-виховного процесу були присвячені цінні в морально-педагогічному відношенні доповіді В.О. Сухомлинського «Питання психологічної культури уроку», «Про відчуття новизни, емоційну культуру педагогічного процесу і духовні інтереси учнів». У них вчений давав поради колегам

застосовувати апробовані ним практичні засоби створення у класі творчої ділової атмосфери.

Вивчення друкованих праць, архівних джерел і спогадів, показує, що одним із найефективніших засобів педагогічного спілкування він вважав *мовленнєву культуру вчителя*, яка включала вимоги емоційної забарвленості, яскравої образності лексики та граматичних конструкцій, художньої виразності та логічної досконалості мови. Полемізуючи з тими, хто критикував школу за нібито словесне виховання, В.О. Сухомлинський стверджував, що слово як найважливіший засіб виховного впливу не зайняло ще в школі належного місця.

В.О. Сухомлинським були розроблені й впроваджені шляхи підвищення рівня мовленнєвої культури вчителів Павлиської школи, серед яких вивчення класичної спадщини української та російської літератури, творів сучасних авторів, вправи у написанні творів-мініатюр на матеріалі спостережень природних явищ і трудових процесів. За ініціативою директора був створений семінар з виразного читання для вчителів. Дієвим помічником в організації роботи цього семінару була Ганна Іванівна Сухомлинська. На заняттях семінару педагоги вчилися художньому читанню на матеріалі відомих творів дитячої літератури. Головним прийомом роботи був артистичний власний показ Г.І. Сухомлинської. При цьому вона, не обмежуючись виразністю читання, приділяла увагу елементам постановки голосу, міміки, пантоміміки, сценічних рухів.

До засобів педагогічного спілкування В.О. Сухомлинський відносив також *естетику зовнішнього вигляду вчителя*, до якого висував вимоги скромності, витонченості та відповідності індивідуальним рисом людини. Девізом вчителя повинна стати відповідність «зовнішньої елегантності внутрішньому благородству, зовнішньої скромності – внутрішньої гідності», говорив В.О. Сухомлинський.

В.О. Сухомлинський звертав увагу на специфіку у відношеннях з «важкими» учнями. Підхід вченого до цих питань відрізнявся від існуючої у ті роки шкільної практики, яка і сьогодні залишається розповсюдженою. Психолого-педагогічна помилка полягає в тому, що педагог прагне лише викорінювати вади, реагуючи на недозволені вчинки, переконливо їх засуджує, внаслідок чого в учня лише виникає переконання, що він поганий, і не з'являється бажання виправлятися.

Вчений рекомендував учителю при організації педагогічно доцільних і психологічно обумовлених взаємовідносин з «важкими» учнями урахувати:

- що у кожного учня є прагнення до хорошого; погане його самого обтяжує, викликає страждання. Якщо він і проявляє себе тільки у поганих вчинках, то лише тому, що інакше не вміє себе показати. Завдання вчителя-вихователя – переконати дитину у наявності у неї позитивних якостей, а не закріплювати негативні;

- педагогу необхідно спочатку організувати поведінку учня, різними засобами залучити його до звернення цінних вчинків, заохочувати їх.

Однією із складових взаємостосунків вчителя та учнів, на думку вченого, є доброзичливість, тобто взаємне бажання добра. Це питання В.О. Сухомлинський розглядав у двох аспектах. З одного боку, він наголошував на важливості сприйнятливості дітей до доброзичливості вчителя, з другого боку, на необхідності виховувати доброзичливий «стан душі» самого учня. Доброзичливість педагога, насамперед, повинна бути спрямована на розумову працю дитини. Невід'ємним компонентом спілкування В.О. Сухомлинський вважав взаємну довіру, яка передбачає віру учня у справедливість педагога навіть тоді, коли його рішення не повністю збігається з поглядом вчителя.

Заснована на цих принципах організація спілкування із «важкими» учнями успішно практикувалась у Павлиській школі. Так, у кожній характеристиці на учня, що складалися вчителями школи, домінувало доброзичливе ставлення до учня, відсутня загострена увага лише на негативних сторонах поведінки школяра. Вчителі прагнули показати перспективу розвитку учня, що змінилось у ньому, як направляється цей розвиток у бік нарощування позитивних та звільнення від негативних якостей.

Велику увагу вчений приділяв вибору форм і методів роботи, враховуючи традиції школи, стиль роботи дирекції, свої особисті якості як керівника, кожного конкретного вчителя, учня, творчий характер діяльності педагогічного колективу.

Результатом творчого пошуку В.О. Сухомлинського стали: «школа педагогічної майстерності», «школа педагогічної культури», «школа педагогічного досвіду», «індивідуальна творча лабораторія». Саме «Школа педагогічної культури» у Павлиші була важливою формою поширення досвіду керівництва педагогічним колективом з удосконалення його професіоналізму. В ході занять учасники спостерігали явища навчально-виховного процесу, ділилися своїми думками про взаємозв'язок і залежність між ними, безпосередньо вивчали, аналізували передовий педагогічний досвід. В.О. Сухомлинський пропонував керівникам навчальних закладів дотримуватись таких вимог:

- визначати рівень педагогічної підготовленості вчителя;
- показувати шляхи удосконалення його педагогічної майстерності на зразок власної роботи;
- надавати допомогу у проведенні уроків, виховних, позакласних заходів;
- надавати допомогу у підготовці та використанні дидактичних матеріалів, наочних посібників;
- залучати всіх учителів школи до методичної роботи;
- проводити аналіз навчально-виховного процесу [6, с. 2006-300].

Аналіз спадщини В.О. Сухомлинського дозволяє зробити висновок, що він тісно пов'язує формування культури педагогічного спілкування з культурою емоцій вчителя, яка полягає у здатності адекватно емоційно реагувати на різноманітні педагогічні ситуації, додержуватись морально-психологічних норм.

Головною умовою вчителя – є почути, зрозуміти, відчувати серцем емоційний стан дітей і у відповідності до нього налаштуватись на плідотворне спілкування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Васянович Г.П. Педагогічна етика : Навчально-методичний посібник / Г.П. Васянович. – Львів, «Норма», 2005. – 344 с.
2. Луцюк А.М. Василь Сухомлинський про педагогічну майстерність учителя : [Монографія] / А.М. Луцюк. – Луцьк : Надстир'я, 2003. – 205 с.
3. Сухомлинський В.О. Моя педагогічна система / В.О. Сухомлинський // Рад школа. – 1988. – №6. – С. 17.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5-ти т. – К., 1976. – Т. 2. – С.419-656.
5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5-ти т. – К., 1976. – Т. 5. – С.229-239.
6. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв. в 5-ти томах. – Т.4. – К. : Рад. шк., 1977. – С.206-300.